

„Egyetlen nagy vágyam volt mindig: rájönni arra, hogyan tevődik össze a világ” - mondta.

A vágy említése inspirált utolsó kérdésem megfogalmazására. Van-e valami olyan dolog, amit mindig el szeretett volna mesélni, de sohasem kérdezték meg tőle, s így sohasem volt rá alkalma?

Válaszából megtudtam, hogy akármiről szívesen mesél, különösen magyarul - az anyanyelvén. De ha alkalma van rá, ugyanolyan szívesen hallgat zenét vagy verseket is. Jobban szereti hallgatni a verseket, mint maga olvasni, nem szólva arról, hogy az utóbbi időben a szeme is meggyengült, hamar fárad.

Köszönetképpen hallanom adatott saját verséért, amúgy is hosszúra nyúlt látogatásunkat azzal fejeztem be, hogy körülbelül egy óra hosszat verseket olvastam fel neki a magyar irodalom gyöngyszemeiből.

Lukács Enikő

* Lukács Enikő fizikus, stockholmi peregrina, rövid idővel Teller Ede halála előtt tett látogatást a világhírű tudósnál, személyes meghívásra. Beszélgetésükről férje, Lukács Péter közgazdász, videofelvételt készített. Miután visszatért Stockholmba, Enikő beszámolt a Peregrinus Klub tagjainak látogatásáról, egyúttal vázlatosan ismertetve a más szakmájúak számára Teller Ede tudományos munkásságát, személyiségét, hosszú élete fontosabb mozzanatait. A fenti szöveg a Konsthögskola (Művészeti Főiskola) vetítőtermében elhangzott, helyenként vetítéssel kísért kötetlen előadás kissé rövidített és szerkesztett változata.

Értékrendváltás a svédországi magyarok körében?

Eva M. Hamberg: *Livsaskaodning, religion och värderingar i en invandrargrupp* című könyvéről

A svédországi statisztikai hivatal adatai szerint körülbelül 15 ezer magyar származású bevándorló él ma Svédországban, itt született gyermekeiket leszámítva. A Svédországi Magyarok Országos Szövetsége (SMOSZ) becslései alapján Svédországban a magyar ajkú bevándorlók száma ennél jóval magasabb, 25-30 ezer főre tehető.

A magyar bevándorlók létszámára vonatkozó becslések szembevető különbsége többek között azzal magyarázható, hogy a svédországi statisztikai adatok kizárólag a bevándorlók korábbi állampolgárságára épülnek; nem tartalmaznak semmiféle utalást nemzetiségükre, illetve nyelvhasználatukra vonatkozóan. Ennek következtében a Kárpát-medence Magyarországon kívüli részeiről származó magyar anyanyelvű és nemzetiségű bevándorlókat a svéd állam román, jugoszláv (szerb/horvát), szlovák, illetve ukrán bevándorlókként tartja számon.

A számszerűség bizonytalansága és az entitás belső sokfélesége dacára kétségtelen, hogy a magyar bevándorlók karakteres csoportot alkotnak a svéd társadalomban, és természetes, hogy a svéd szociológiai kutatások egyik tárgyává váltak. Jellegzetes - és reprezentatív - példája az erről a témáról szóló munkáknak Anders Svensson *Ungrare i folkhemmet. Svensk flyktingpolitik i det kalla krigets skugga* (Magyarok a svéd társadalomban. Svéd menekültügyi politika a hidegháború árnyékában) című, a Lund University Press gondozásában, 1992-ben megjelent könyve. Szép feladat volna a Peregrinus Klub szociológusai és más érdekeltek vagy érdeklődők számára összegyűjteni és legalább egy-egy tartalmi kivonat szintjén magyarul is hozzáférhetővé tenni ezeket a munkákat - valamint azokat is, amelyeket magyar kutatók írtak Svédországban, svédül vagy angolul, svéd vagy otthoni magyar társadalmi jelenségekről. (Példa az utóbbira Asztalos-Morell Ildikó doktori disszertációja: *Emancipation's Dead-End Roads? Studies in the Formation and Development of the Hungarian Model of Agriculture and Gender 1956-1989*; megjelent 1999-ben az *Acta Universitatis Upsaliensis* kiadványsorozatban, a *Studia Sociologica Upsaliensia* sorozat 46. köteteként.) Ezt a gyűjtést egyébként már megkezdte Szabó Mátyás svédországi, nyugalmazása után Ausztriába áttelepült néprajztudós, aki több, az 1990-es években közölt cikkének bibliográfiájába magyar kutatók munkáit is felvette.

Az itt következőkben egy olyan, nemrégiben napvilágot látott könyv kritikai ismertetésére vállalkozom, amellyel szemben az olvasóközönség különféle rétegei - mind a laikusok, mind a célcsoport iránt szakmailag érdeklődő kutatók - egyaránt nagy reményeket tápláltak. Szerzője Eva M. Hamberg vallástörténész, magasan képzett, kétszeresen doktorált kutató a lundi egyetem szociológiai tanszékén. Címe: *Livsaskaodning, religion och värderingar i en invandrargrupp. En studie av sverigeungrare - kissé szabad, de nem pontatlan fordításban: Egy bevándorló csoport életfelfogása, hitélete és értékrendje. Tanulmány a svédországi magyarokról.* A könyv 2000-ben jelent meg egy eléggé figyelemreméltó intézmény, a stockholmi székhelyű CEIFO (Centrum för invandrarforskning, az-az Bevándorlókutató Központ) kiadásában, ami általában garanciát jelent a szakmai háttért és hitelt illetően.

Már az elején le kell szögezmem, hogy a kutató tárgyilagosságával nincs semmiféle gond: Eva M. Hamberg minden elfogultságtól mentesen vizsgálja választott tárgyát: "a svédországi magyarok" élet- és értékszemléletét, vallásosságát és ennek megnyilvánulásait a mindennapi életben. Jól átgondolt kérdőívvel dolgozik, jóhiszeműen; a kérdőívet kitöltők válaszait aggályos lelkiismeretességgel osztályozza, elemzi, értékeli. A részletes bevezető és a minden metodológiai részletre kiterjedő pontos leírás olvastán a szerző őszinteségében és feltáró szándékában nincs okunk kételkedni. Esetleges bíráló megjegyzéseim ezért merőben szakmai jellegűek lesznek.

A tanulmány egyik gyenge pontja rögtön a címében rejlik, az ugyanis sokat

ígérő, míg a tartalma lényegesen behatároltabb. A bevándorlással foglalkozó, különböző szakmai háttérű kutatók, akiket a cím a könyv elolvasására ösztökél (például szociológusok, néprajz-kutatók, nyelvészek, politológusok), a mű alaposabb elolvasása után csalódást érezhetnek. Mivel a mű központi témája az értékrend megváltozása a migráció hatására, a címben foglalt egyéb kérdéseket a tanulmány csak futólag érinti. A szakemberek többsége - talán a vallásgyakorlás iránt érdeklődők kivételével - így jogosan vélheti, hogy a mű több kérdést vetett fel benne, mint amennyi választ adott korábban is megvolt kérdéseire.

Hasonló a gond a mű alcímével is, miszerint az "Tanulmány a svédországi magyarokról". Ez a megfogalmazás azt a reményt kelti az olvasóban, hogy az eredmények az egész bevándorlócsoporthoz vonatkoznak, ami rendkívüli érdekességgel bírna. Az alcím azonban nem fedi a valóságot, a vizsgálatban résztvevők ugyanis mind 1980 előtt kerültek Svédországba, méghozzá kizárólag az anyaország területéről, amint azt maga a szerző tudomásunkra hozza (p. 16.). "A svédországi magyarok" jelenlegi csoportja a felmérés adatbázisától lényegesen eltér, összetételében és arányaiban egyaránt, hiszen az 1970-es évek vége óta több ezer anyaországon kívüli - aktuális szóhasználattal: "határon túli" - magyar telepedett le Svédországban. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy a felmérés során a Svédországban jelenlevő csoporthoz képest egy tudatos időbeli és térbeli szelekció történt. Az ehhez kapcsolódó magyarázat megtalálható a bevezető fejezetben, ahol Hamberg megismertet bennünket az életfelfogás és az értékrend kialakulásának különböző társadalomtudományi elméleteivel, majd felteszi a kérdést, hogy miként befolyásolja a migráció e felfogások alakulását. Teszi mindezt annak az általánosan elfogadott elméletnek a megcáfolására, mely szerint az ember életfelfogásának kialakulása felnőtté válásakor lezárul, és utána gyakorlatilag változatlan marad egész életében (p. 1-10.). Ennek a kérdésnek a kivizsgálásához pedig egyáltalán nem szükséges az egész populáció vizsgálata; elég, ha kiválasztunk egy jól körülhatárolt csoportot, és azon belüli reprezentativitásra törekszünk a megkérdezettek kiválasztásakor.

A fentebb leírt kritériumoknak megfelelően végül 510 magyarországi származású személy került kikérdezésre az eredeti 1071 véletlenszerűen kiválasztott alany közül, ami az eredeti mintavétel 69 százalékának felel meg, veszélyeztetve a reprezentativitással szemben támasztott követelményeket. A kérdőívek kitöltésére, illetve az interjúk feljegyzésére 1991-92-ben került sor, majd tíz évvel a könyv megjelenése előtt. Az interjúkban feltett kérdésekkel kapcsolatban csupán annyi felvilágosítást ad a szerző, hogy igen sok kérdést tett fel (p. 16.), s hogy ezeket korábbi vizsgálatok alapján állította össze (lásd lentebb).

A kérdés kivizsgálására Hamberg, mint már jeleztem, a kérdőíves megkérdezés módszerét választotta. Az így kapott válaszok értelmezhetőségének három feltétele volt:

1. hogy a vizsgálati alanyok felnőttként, húszéves kor betöltése után vándor-

roltak ki Magyarországról (kiindulási pontul véve, hogy stabil értékrenddel és világszemlélettel rendelkeztek Svédországba kerülésük idején);

2. hogy a vizsgálati alanyok megkérdezésükkor legkevesebb öt éve éltek Svédországban (ez az a minimális időszak, amellyel a társadalomtudományokban bármiféle maradandó változás bekövetkeztével számolnak); valamint

3. hogy a feltett kérdésekre adott válaszoknak legyen összehasonlítási alapja (ti. hogy mihez képest változott, illetve nem változott a megkérdezettek értékrendje és világszemlélete).

Hamberg a biztonság kedvéért a határt tíz évre szabta, s kérdőívének megformálására, illetve összehasonlítási alapként az ún. nemzetközi értékrendvizsgálatok (European Value Study, World Value Study) kérdőíveinek magyarországi és svédországi eredményei szolgáltak. Ehhez hasonló értékrendvizsgálatokat a nemzetközi együttműködésben részt vevő országok tízévente végeznek saját statisztikai hivatalaik segítségével - azzal a lényeges különbséggel, hogy ezek az ismétlődő vizsgálatok az adott ország teljes populációjára vonatkozó értékrendbeli változásokat hivatottak jelezni.

Az említett összehasonlítási alapokból azonban komoly bajok adódnak, melyekkel részint Hamberg is tisztában van. Az egyik probléma abból ered, hogy - mivel a svédországi magyarok megkérdezése 1991-92-ben történt - a szerző összehasonlítási alapul, jobb híján, az 1990-91-es magyarországi eredményeket használja fel. Ez egyrészt azért problematikus, mert nem tudhatjuk, hogy mely réteg az, amelyik kivándorolt: vagyis meglehet, hogy éppen a különlegesen alkalmazkodóképes egyének választották a kivándorlást (p. 13.), de az is lehetséges, hogy értékrendjük már a kivándorlás időpontjában eltért a magyarországi átlagtól (p. 181.). Ennél azonban jóval nagyobb gondot okoz a magyarországi adatok megbízhatatlansága, ami a hirtelen megváltozott politikai légkörből fakad (közvetlenül a köztársaság kikiáltása utáni évről lévén szó); a felmérés nagy valószínűséggel egészen más eredményeket mutatott volna tíz évvel korábban vagy tíz évvel később végzett megkérdezéskor. Hatványozottan igaz ez a vallásgyakorlás tekintetében. Az a tény, hogy a szerzőnek nincs tapasztalata a demokratizálódási folyamat e velejáróit illetően, gyengítőleg hat megállapításai hitelére.

Ugyanakkor a két összehasonlítási alapként szolgáló ország, Magyarország és Svédország eredményei közötti jelentős eltérések biztosítékot jelentenek arra nézve, hogy az efféle módszertani problémák ne kerekedjenek felül a kérdés velején.

A szerző végül is arra a következtetésre jut, hogy a svédországi magyarok vizsgált csoportja életszemlélet, hitélet és értékrend tekintetében a legtöbb vonatkozásban közelebb áll a svédokhoz, mint az óhazabeliekhez, vagy legalábbis köztetes álláspontot foglal el. Ezzel az eredménnyel a szerzőnek sikerült megcáfolnia, mondhatnánk: statisztikailag, az életfelfogás felnőttkori stabilitásának elméletét.

Csak hogy van itt egy kis bökkenő. A gond ez alkalommal is módszertani, a szerző azonban alábecsülte a jelentőségét, annak ellenére, hogy ez a kérdés alááshatja a felmérés eredményét. A vizsgálat során a Szonda-Ipsosnak megfelelő svéd vállalat kérdezőbiztosai tették fel a kérdéseket svéd nyelven; ezekre kellett a vizsgálatban részt vevő svédországi magyaroknak svédül felelni. Tudnunk kell azt is, hogy a kérdések között rengeteg személyes jellegű is volt, például: "Milyen gyakran imádkozol?", "Mennyire tartod elfogadhatónak a házasságon kívüli szexuális kapcsolatokat?", "Mennyire befolyásolja munkavégzésedet a fizetésed?" - és egyéb hasonló. A vizsgálat alanyai azonban kétnyelvűek, s ennek következtében kétféle értékrend-repertoárral is rendelkezhetnek - veti fel a problémát maga a szerző (p. 14-15.; 183.). Ennek a lehetőségnek komoly megfontolását azonban elutasítja, mondván, hogy az esetleges különböző eredmények nem vezetnének semmire, hiszen nem derülne ki egyértelműen, hogy a magyarul vagy a svédül adott válaszok képviselik-e a megkérdezett egyén "valódi" álláspontját az adott kérdésben.

A kétnyelvűség-kutatás területén ma már ismert tény, hogy a kétféle értékrend illetve viselkedés-repertoár létező és természetes jelenség, mégpedig nemcsak bevándorlóknál, hanem a legtöbb kétnyelvű egyénnél is, bárholnán szerezték nyelvtudásukat. Az, hogy egy adott helyzetben hogyan vélekedik, vagy viselkedik egy kétnyelvű egyén, nagyban függ az adott plauzibilitás-struktúrától, vagyis attól, hogy melyik csoport normáinak kell inkább megfelelnie az adott helyzetben. Ebből viszont az következik, hogy a kérdezőbiztosai módszer lényegesen ront a begyűjtött válaszok szavahihetőségén. A szerző által felmutatott "köztes" életfelfogás és ennek értékrendje ettől nem vált ugyan valószínűtlenebbé, szerencsésebb lett volna azonban, ha a kérdezőbiztosai munkába bevontak volna más, a vizsgálatban nem résztvevő svédországi magyarokat, akikkel az interjúalanyok a hozzájuk közelebb álló nyelven értekezhetek volna - lett légyen az magyar vagy svéd. Azt a hibalehetőséget pedig, amelyet a bevándorlók megfelelni akarása okozhat a vizsgálati eredményekben, a szerző meg sem említi.

Mindezen megjegyzések, esetenkénti fenntartások ellenére azzal kell zárnom rövid ismertetőmet, hogy Eva M. Hamberg érdekes és értékes művel ajándékozta meg mind a svéd tudományosságot és társadalompolitikát, mind minket, svédországi magyarokat. Belőle közülünk is nemre, korra, érdeklődési körre való tekintet nélkül mindenki csipegethet magának egy kis elgondolkodnivalót. Hogy milyenek is vagyunk tulajdonképpen, milyenek az elvárásaink magunkkal szemben, és hogy - valljuk be - valóban megváltoztunk egy kicsit svédországi létünk során, még ha nem is olyan mértékben, ahogyan azt szerzőnk statisztikai adatokra desztillált tanulmánya láttatja velünk.

György-Ullholm Kamilla

PhD-hallgató, Centre for Research on Bilingualism Stockholm University

* Megjelent az Új Horizont XXXIII. évfolyam, 2005. 1. számában